

Lyhyesti

Historioitsijayhteisössä kuohuu
Suomen tieteen historia puhuttaa edelleen
Onko Rautavaara kirjoittanut "väärin"?
Alaska lämpenee
Hyviä kirjoja palkittu ja palkitaan
Tieteiden talolla puhutaan outoja

Historioitsijayhteisössä kuohuu

Historiallisen Aikakauskirjan ympärillä kuohuu - ja ilmeisesti siis historioitsijayhteisössä. Edellisessä aikakauskirjan niteessä **Pekka Ahtiainen** ja **Jukka Tervonen** pohtivat lehden tilaa (ks. myös *Tieteessä tapahtuu* -lehti 8/2000). Nyt uusimmassa niteessä (4/2000) aikakauskirjan päätoimittaja **Ohto Manninen** jatkaa aiheesta pääkirjoituksessaan otsikolla "Kaukana vaino, riita".

Manninen pitää käytyä keskustelua hyvänä, vaikka myöntääkin keskustelukyvttömyyttä esiintyneen. Hänen mukaansa myös kilpailu viroista ja tutkimusrahoista on heikentänyt henkilösuhteita. "On ollut sukupolvimurroksia, asemien puolustamista ja tavoittelua, lahjakkuuteen usein liittyvää lapsellisuutta ja itsevarmuutta. Kriitikin kestäminen kulttuuri ei ole ollut paranemaan päin. On syntynyt turhia kaunoja ja asiakeskustelu on joskus kuihtunut riiteliksi. "Erehtymättömät" ovat alttiita hermostumaan."

Edelleen Mannisen mukaan on niitä, "jotka katsovat toimituksen tai julkaistujen arvostelujen sortaneen heitä - ehkä vuosikymmeniä sitten." Mannisen mukaan aikakauskirjan ympärillä levitellään myös perättömiä huhuja.

Toisaalta hänen mukaansa "Esseiden ja lyhyiden artikkelien kirjoittamisen taito on ollut kesannolla. On helpompaa ja suhteellisesti nopeampaa kirjoittaa pitkästi ja yksityiskohtia luetellen kuin pelkistettyä ja osuvasti analysoiden." Harmillinen havainto - jailmeisesti tottakin.

Ja Manninen jatkaa: "aikakauskirjalle ominainen kirjoittaminen saa odottaa mahdollisen vakinaisen yliopistoviran saamiseen, ja siinä vaiheessa saattaa tällaisen kirjoittamislajin oppiminen olla jo myöhäistä. Ilmaisun lahja ja kyky rakentaa teksti kiinnostavaksi eivät aina seuraa tieteellisen ajattelun kyvyn ja tutkimustiedon mukana." Hyvä huomio, valitettavasti. Mannisen mukaan erikoistumisen myötä "yleistieto" on ohentunut ja samalla omien tutkimustulosten asettaminen laajempiin yhteyksiin on heikentynyt.

Manninen on myös pannut merkille, että aikakauskirjaan kirjoituksia tarjoavien määrä ei ole lisääntynyt samassa tahdissa kuin tohtoriksi väitelleiden määrä. Saman huomion esittävät myös tuoreen *Sosiologia*-lehden pääkirjoituksessa lehden päätoimittaja **Jari Aro** ja toimitussihteeri **Pekka Rantanen**.

Jeremiadinsa jälkeen Manninen kuitenkin arvelee, että asiat eivät lopulta ole huonosti, että kirjoitustaitoisia edelleen on, ja "eriseuraisuuden kulminaatiopiste on ohitettu". Tässä *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä julkaistu tohtoreiden **Marjo Kaartisen** ja **Anu Korhosen** kirjoitus kertoo kyllä, että säpinää, "eriseuraisuutta" alalla piisaa.

Ohto Mannisen seuraajaksi *Historiallisen aikakauskirjan* päätoimittajaksi valitulla professori **Juha Sihvolalla** on haasteellinen urakka edessään.

Suomen tieteen historia puhuttaa edelleen

Kuten jo ennalta arvasi, *Suomen tieteen historia* tulee saamaan vaihtelevan vastaanoton: kehuja ja kritiikkiä. Kritiikki saattaa kohdistua koko konseptiin tai yksittäisten kirjoittajien tulkintoihin aiheistaan. Kritiikin voi ymmärtää siinä mielessä, että tällaiset monumentit jäävät elämään omaa elämäänsä pitkiksi ajoiksi; mahdolliset puutteet, virheet, ongelmatkin. Näin tällaisten suurhankkeiden kanssa aina käy: teet niin tai näin, aina väärin päin. Mahdoton projekti, rohkeat yrittäjät.

Yleisarviot ovat olleet suhteellisen myönteisiä. Tieteellisten seurojen aikakauskirjoissa ja lehdissä on kuitenkin jo ehditty käsitellä joitakin yksittäisiä aiheita. Erityisen kovaa kritiikkiä ovat saneet osakseen humanistisia ja yhteiskuntatieteitä käsittelevän niteen (osa 2) muutamät artikkelit.

Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa VTL **Jussi Linnamo** risikoi taloushistorian professori **Erkki Pihkalan** kirjoittaman taloustieteiden osuuden maanrakoon (professori **Jouko Paunio** oli tehnyt saman

vieläkin kovemmin sanoin *Taloussanomissa*).

Nyt puolestaan Suomen Musiikkitieteellisen Seuran *Musiikki-* aikakauskirjassa 3-4/2000 professori **Matti Vainio** fileroi lähes seitsenällä sivulla professori **Eero Tarastin** kirjoittaman musiikkitieteen historian perusteellisesti: pahoja asiavirheitä, puutteita, laiminlyöntejä, Tarastin oman laitoksen toiminnan laajaa esittelyä, muiden yliopistojen toiminnan unohtamista tai ylinalkaista kuitaamista. "Tuntuu siltä, että mukaan ovat päässeet kuhunkin paradigmaan ne tutkijat, jotka syystä tai toisesta ovat sattuneet juolahtamaan kirjoittajan mieleen tai eläneet hänen läheisyydessään; sen selkeämpää paradigmaattista struktuuria en osannut hahmottaa [...] historiallisesta kronikasta ovat kokonaan unohtuneet ainakin kaikki kirkkomusiikin historian tutkijamme [...] Systemaattisen musiikkitieteen esittelyä pitäisin pahimmin epäonnistuneena."

Ja edelleen: "Esitellessään eri laitosten koulutustoimintaa kirjoittaja on luopunut johdonmukaisuuden periaatteesta: jos kerrotaan, että Helsingin yliopiston musiikkitieteen laitoksella on valmistunut tohtoreita kirjoittajan omana virkakautenaan (vuodesta 1984) 14, joista ulkomaalaisia oli 4 (valaisematta vuotta 1984 edeltävää tohtorituotantoa), ei näillä abstrakteilla luvuilla yksinään ole mitään informaatioarvoa, ellei niitä verrata johonkin ... vastaavat tilastot olisi ollut tarpeen esitellä muidenkin alan laitosten tohtorituotannosta samalta ajalta." Vainio muistuttaa, että esimerkiksi hänen professuuriaikanaan Jyväskylässä on valmistunut 20 tohtoria, joista 5 ulkomaista."

Kun Helsingin yliopiston kanssakäymisistä nimeltä mainittujen ulkomaisten yliopistojen kanssa kerrotaan, "olsi kai ollut syytä kertoa myös, onko vastaavanlaista kanssakäymistä" muillakin yliopistoillamme ja Sibelius-Akatemialla." Lisäksi "luemme kiinnostuneina, että kansainvälisiä tohtori- ja postdoktoraaliseminaareja on aktiivisesti järjestetty Helsingissä, mutta jäämme hölmistyneinä miettimään, eikö vastaavanlaisia sitten ole muualla Suomessa.", hämmästelee Vainio.

Vainion käsittelyssä Tarastin kirjoituksesta tuskin jää jäljelle edes perkuutähteitä. Vainiolla on osin kyllä oma lehmä ojassa.

Koko nidettä koskevissa yleisarvioissa myötäsukaisimmin, innostuneestikin, tätä humanistis-yhteiskuntatieteisiin keskittynyttä nidettä arvioi **Hannes Sihvo** *Hiidenkivi*-lehdessä. Myös muita suhteellisen säävyisiä yleisarvioita on esitetty mm. *Aamulehdessä* ja *Helsingin Sanomissa*. Muut arviot ovat olleet siltä väliltä, ansioita esitellen, mutta myös ongelmia esiin nostaan.

Suomen tieteen historian luonnontieteitä, lääketiedettä ja tekniikka käsittelevä nide (osa 3) on saanut paremman yleisvastaanoton. Tähtitieteellinen yhdistys Ursan *Tähdet ja Avaruus* -lehdessä on jo ehditty arvioida yksittäisiä artikkeleita (7/2000). **Hannu Karttunen** arvioi lehdessä erityisesti matematiikan ja fysikaalisten tieteiden osuudet ja toteaa **Olli Lehdon** ja **Tapio Markkasen** selvinneen vaikeasta tehtävästään niin hyvin kuin yleensä on mahdollista annetuissa ahtaissa raameissa. Karttunen toteaa yleisesti, että "Kirjan artikkelit sinänsä ovat ihan hyviä ja kirjoittajat asiansa osaavia, mutta heille annettu formaatti on kovin epäkiitollinen". Karttunen olisi kaipaillut niteeseen myös tieteen harhapolkuja ja umpikujia, nyt "Tieteestä annettu kuva on juhkakirjalle soveliaaseen tyyliin puhdas ja aatteellinen."

Laaja ja perusteellinen kokonaisarvio kahdesta jo ilmestyneestä osasta julkaistaan seuraavassa *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (2/2001) helmimaaliskuun vaihteessa.

Onko Rautavaara kirjoittanut "väärin"?

Säveltäjä **Einojuhani Rautavaara** julkaisi vuonna 1989 mainion ehdotuksen omaksi kuvaksi, eräänlaisen omaelämäkerrallisen *Omakuva* (Otava), josta jokin aika sitten ilmestyi pokkarilaitoskin. Mutta onko Rautavaara kirjoittanut "väärin"? Näin voisi päätellä Suomen Musiikkitieteellisen Seuran julkaiseman tuoreen *Musiikki-* aikakauskirjan 3-4/2000 perusteella artikkelista, joka on hämmästyttävää luettavaa.

Niteessä musiikkitieteilijä FM **Marika Leed** Helsingin yliopistosta kirjoittaa laajalti tästä 12 vuotta sitten ilmestyneestä teoksesta; hän on lukenut kirjan ja monenmoiset kerrontatyyppi- ja kirjallisuudentutkimusteoria - ja on hämillään. Hän pyrkii kirjoituksessaan tarkastelemaan, millä keinoin *Omakuva* "rikkoo totuuden illusion".

Leedin mukaan "Säveltäjä Einojuhani Rautavaaran kirjoittama autobiografinen teos *Omakuva* (1989) herättää musiikintutkijassa ristiriitaisia tunteita, koska se neuvoa häntä tutkimuksen tekemisessä. ... Hämmennyin kun *Omakuvasta* pulpahteli tutkijalle tällaista hienovaraista opastusta. Samanaikaisesti mieltä kalvoi ajatus: kuinka paljon minulle juuri nyt teoksen lehdillä valehdellaan? Miksi minä, lukija, joudun

kyseenalaistamaan Omakuvan totuudellisuuden ja pohtimaan teoksen asemaa totuus-fiktio-akselilla?"

Ja edelleen: "Lukijan olisi kuitenkin pystyttävä liittämään lukemansa teksti tuttuun viitekehykseen, ja autobiografiallakin on olemassa historiallisesti vakiintuneita kerronnallisia piirteitä." Rautavaara on kirjoittanut siis teorioiden vastaisia. Ajjai.

Kirjoittaja esittelee laajalti autobiografiateoreetikon Philippe Lejeunen pohdiskeluja siitä mikä on autobiografia. "Lejeunen näkemyksen valossa Rautavaaran Omakuva hahmottuu omaelämäkerraksi", kirjoittaa Leed. - Kun itse kirjan luin, rohkenin vailla Lejeuneakin arvella, jopa kirjan nimestä, että omaelämäkerrastahan siinä taitaa olla kyse. Hyvä että vahvistui käsitykseni oikein *teorian* avulla. Sitä paitsi, kirjan alkusanat luettuaan (ja huomattuaan ne vieläpä Rautavaaran nimikirjainilla varmennetuiksi) kirjoittaja rohkenee uskaliaasti arvella, että "Lukija voi täten olettaa, että teoksen kertoja ja päähenkilö viittaavat kansilehdellä mainittuun tekijään Einojuhani Rautavaaraan."

Eikä tässä vielä kaikki, sillä: "Tarkasteltaessa autobiografista tekstiä on aiheellista kysyä, mihin persoonapronomini *minä* viittaa. Viittaako se tekstin ulkopuoliseen todellisuuteen [kuten Leed kertoo Lejeunen teorian esittävän], tekstin sisäisiin rakenteisiin vai kenties toisiin teksteihin?" Kun Lejeunen mukaan autobiografia on "referentiaalinen teksti, ja sen oletetaan viittaavan tekstin ulkopuoliseen todellisuuteen", niin strukturalististen omaelämäkertateorioiden mukaanpa "subjekti on tekstuaalinen elementti ja omaelämäkerrallinen teksti viittaa minän ja identiteetin konstruktioprosessiin."

Käytyään monipolviset teoriaparaatit, lejeunet, rimmon-kenanit, lacanit ja sartret lävitse kirjoittaja toteaa: "Vaikka *Omakeu* pääosin vastaa lukijan odotuksia autobiografialta, siinä on mukana yhtenä säikeenä lukijan epäluottamuksen ruokkiminen. Juuri referentiaalisessa sopimuksessa Rautavaaran teksti muuttuu epäluotettavaksi ja lukija joutuu kysymään, kuinka vakavasti autobiografi suhtautuu lukijan kanssa tehtyyn sopimukseen." "Omakeuvassa ilmaisutapahtuman subjekti irtoaa toisinaan lausuman subjektista ja näiden kahden välille syntyy aukko, halkeama." Toisaalta "Omakeu onkin lukijan kannalta mutkikas kirja, koska lukija ei pysty kontrolloimaan tekstissä rakentuvaa "toista" ja ottamaan sitä haltuunsa."

Luvussa "Totta - valhetta - muistihäiriöitä" kirjoittaja myös pyrkii osoittamaan, että Rautavaara on silkka valepukki. Kirjoittajan mukaan Rautavaara antaa kirjassaan harhaista tietoa myös Kaivos-oopperansa valmistumisvuosista; tässä Marika Leed vetoaa Anne Sivuaja-Gunaratnamin väitöskirjaan (1997) Rautavaaran varhaisesta orkesterimusiikista. Rautavaara kun kertoo oopperansa viimeisen osan valmistuneen lopulliseen asuunsa vasta vuonna 1963, mutta tutkijamme tietävät, että valetta kaikki tyynni: väitöskirjassa pidetään "todennäköisimpinä" sävellysvuosina ajankohtaa 1957-1960."

Mutta ei hätää, ystäväimme Lejeunen teoria tulee tässäkin probleemissa taas avuksi: "Tällaiset tietoiset tai tiedostamattomat erheet olisi siis Lejeunen mukaan tulkittava kerronnan näkökulmiksi... Mikäli muistivirhe on vilpittön erehdys, ei Rautavaaran tulkinta tilanteesta silti voi edustaa ns. objektiivista totuutta (jos sellaisesta nyt voidaan edes puhua). Koska sävellystyylin muutos ei yksinkertaisesti voi johtua kuuden sävellysvuoden ajasta, ei Rautavaara myöskään ole voinut tapahtumaa näin kokea ja kyse on jälkeempään tehdystä tulkinnasta." Musiikkiteitilijämme arvelee kyseessä olevan vain Rautavaaran omaan psykologiseen kehitykseen vetoava selitysyritys oopperan tyylilpluralismista, ja joka on siis totuuden vastainen.

No on se pirulainen. Musiikkiteitilijät tietävät oikein joukolla paremmin kuin säveltäjä itse, minkälaiset ovat olleet minkin sävellyksen vaiheet. Soittamallaahan tuo olisi varmentunut. Niin minä tein.

Ainakin se käy selväksi, että kirjoja voi lukea kovin eri tavoin.

Alaska lämpenee

Kun viimeisen 100 vuoden aikana maapallon lämpötila on kohonnut n. 0,5 celsiusastetta, on Alaskan lämpötila noussut viimeisten parinkymmenen vuoden aikana peräti 2 astetta, kirjoittaa Oulun yliopiston maantieteen professori **Olavi Heikkinen** maantieteellisessä aikakauskirjassa *Terra* (4/2000). Kohonneiden lämpötilojen vuoksi ikirouta on paikoin Alaskaa sulamassa.

"Ilmastomuutokset ovat sopusoinnussa laadittujen ilmastomallien kanssa. Kuitenkin Alaskan ja Luoteis-Kanadan lämpenemisvauhti on ylittänyt ennustetun kasvihuonevaikutuksen, eikä lämpeneminen kokonaisuudessaan välttämättä johdu yksin kasvihuonevaikutuksesta", kirjoittaa Heikkinen.

Lämpeneminen on pidentänyt kasvukautta Alaskassa: potentiaaliset viljasadot ja metsäntuotto siis kasvaa. Tämä on tietysti sinänsä mainio asia. Toisaalta ilmasto on Heikkisen mukaan käynyt kuitenkin kuivemmaksi ja ainakin eteläisen Keski-Alaskan alavien seutujen kuuset ovat alkaneet kärsiä kuivuudesta. Heikkisen mukaan puiden kasvuvaikeudet puolestaan lienevät osasyy tuhohyönteisten lisääntymiseen ja metsien kuolemaan.

Heikkisen katsaus osoittaa jälleen ilmastomuutosten arvioinnin vaikeuden: ei ole kaikilta osin selvää mistä lämpeneminen johtuu, mikä on ns. kasvihuoneilmion osuus, tai mitä siitä seuraa: entistä parempaa metsäntuotantoa vai metsätuhoja.

Aikakauslehti *Terra* aikookin seuraavassa niteessään paneutua aiheeseen perusteellisesti: teemoina alustavasti mm. ilmastomuutokset ja niitä ohjaavat prosessit, ilmastoennusteet, yhteiskunnalliset kytkennät, energiatuotanto, probleemien niin kansallinen kuin yksilötaso, kehittyneet vs. kehitysmaat, poliittiset, juridiset ja sosiaaliset ohjaukeinat jne.

Hyviä kirjoja palkittu ja palkitaan

Vuoden 2000 tiedekirja -palkinnon sai Tieteen päivien yhteydessä **Reijo Norio** kirjastaan *Suomi-neidon geenit* (Tamm). Palkintoraatiin kuuluivat Kari Enqvist, Henni Ilomäki ja Markku Löytönen. Vuoden tiedekirja palkinnon jakaa Tieteellisten seurain valtuuskunta yhdessä Suomen tiedekustantajien liiton kanssa.

Tieto-Finlandia-palkinto puolestaan myönnettiin **Heikki ja Marjatta Paunoselle** teoksesta *Tsemmaaksi stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja* (WSOY).

Mutama tietokirja-palkinto on vielä jakoa vailla: Lauri Jäntin säätiön palkinto ansiokkaalle suomenkieliselle tietokirjalle jaetaan 2. helmikuuta, J. A. Hollon palkinto ansiokkaalle tietokirjasuomennokselle puolestaan huhtikuun alussa. Maalis-huhtikuun tienoilla jaettavista valtion tiedonjulkistamis-palkinnoistakin mutama mennee vanhan tavan mukaan tietokirjan tekijöille.

Tieteiden talolla puhutaan outoja

Tieteiden talolla on 3. maaliskuuta mystinen tapahtuma. "Paranomaalin Tieteellinen Tutkijaverkosto" -niminen kokoonpano järjestää tuolloin "paranomaalin tieteellisen tutkimuksen konferenssin". Esitelmien aiheina alustavan ohjelman mukaan on mm. seuraavat mystiset otsikot: "Advances in diagnosis and monitoring of the human quantum informational field with GDV technique" (puhujana Konstantin Korotkov Venäjältä) sekä "Vibro-gravitational replica of condensed matter and living organisms in bi-vacuum" (puhujana Alexander Kaivarainen Venäjältä). Jos tämä ei vielä riitä, voi vielä suomeksi voi kuulla sellaisia aiheita kuin "Tietoisuuden spektroskopia", "Astrologia - tieteen vanavedessä" sekä "Mystinen tajunta".

Että tällainen tapaus.

Korjauksia

Tieteessä tapahtuu -lehden numerossa 7/2000 kerrottiin "Pahoista tiedeakatemioiden helsinkiläisistä professoreista". Juttuun oli jäänyt pieni lapsus. Luettelosta vuonna 1961 toimineista yliopistoista oli yksi pudonnut pois. Siis tarkennus: myös Oulun yliopisto oli tuolloin jo perustettu; se aloitti toimintansa v. 1959, kuten tarkkaavainen lukijamme **Rauni-Leena Luukanen** ystävällisesti on huomauttanut.

Numerossa 8/2000 puolestaan listattiin joukko oppihistoriallisia tiedonantoja. William Gilbertin maineikkaasta *De Magnete* -teoksesta kerrottiin kuitenkin erheellisesti ilmestymisvuodeksi 1601, kun oikea vuosi olisi ollut vuosi 1600, kuten Oulun yliopiston geofysiikan professori **Sven-Erik Hjelt** lehteä muistuttaa. Eli juhlia olisi voitu jo viime vuonna, mutta kun ei kukaan silloin muistanut niin vietetään tasavuosisjuhlintaa postuumisti.

Erheen juuret on helppo löytää: **Hannu Karttusen** komeassa *Vanhin tiede* -kirjassa (Tähtitieteellinen yhdistys Urso 1996) on sivun 425 luettelossa annettu vuodeksi 1601. Olsi pitänyt verrata sivun 130 tietoon, jossa vuodeksi annetaan tuo oikea 1600.

Teoksesta on ilmestynyt näköispainos ainakin vuonna 1967, halua Hjelt valistaa kaikkia kiinnostuneita. Hänen mukaansa latinankielisestä teoksesta ilmestyi aikanaan kaikkiaan kolme painosta (vuosina 1600, 1628 ja 1633) sekä facsimile-painos 1800-luvun lopulla. Alkuperäinen teos löytyy Sydney Jonesin kirjastosta Liverpoolin yliopistossa. Gilbertin

teos on käännetty ensimmäisen kerran englanniksi 1800-luvun lopulla, vuoden 1893 uudesta englanninnoksesta on vuonna 1958 julkaistu näköispainos, kertoo Hjelt.

Jan Rydman